

Хаснија МУРАТАГИЋ – ТУНА /Сарајево/

МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ О ДРУГИМ ЛИНГВИСТИМА

Magnificum est laudari a laudato viro
(Дивно је бити хваљен од хваљена /славна/ човјека)
Сенека

Постоји у нас лијеп обичај да се о раду заслужних посленика у области науке организују научни скупови или објављују зборници, гдје се даје могућност да о њима говоре ученици, пријатељи, а најчешће њихови поштоваоци, то је најљепши начин да искажу своју захвалност и своје дивљење за њихов рад.

У дугом периоду свога рада Михаило Стевановић створио је генерације професора српскохрватског језика, али се није задовољавао само својом предавачком и васпитачком улогом. Био је веома заинтересован за бројне језичке проблеме. Проучавајући их, о њима је износио своје мишљење јавности и тако постао познат и изван ускога круга својих ученика и студената. Прилике су га присиле да се бави готово свим областима српскохрватскога језика, зато је био подједнако добар стручњак за дијалектологију, акцентологију, фонетику, морфологију, синтаксу и историју књижевнога језика. Посебну пажњу посвећивао је савременом језику и његовом нормирању. Тако је своју филолошку активност пренио у најширу јавност и постао један од водећих представника лингвистичке науке у Југославији.¹

Стваралачка биографија професора Стевановића испољила се у богатом животном дјелу. Готово да није било часописа који се бавио језиком а да у њему није било његових прилога. Био је најактивнији учесник сербокроатистичких збивања. У „изузетно дугом живљењу у науци и са науком на-

¹ *Српскохрватски језик*, Енциклопедијски лексикон, Мозаик знања, Интерпрес, Београд, 1972.

стао је импресиван број радова, студија и монографија – преко три стотине, међу којима и оних чији обим досеже и до неколико стотина страница, а гдекад се приближава и хиљади (...) Неуморни стваралац, руководилац и организатор свих основних дела и пројеката у нашој науци о језику”, како каже Даринка Гортан-Премк у чланку *Уз осамдесетогодишњицу рођења Михаила Стевановића*.² Написао је Стевановић и пуно приказа, рецензија, па и некролога знаменитим славистима и другим лингвистима и уз њихове научне погледе износио и своја мишљења о проблемима везаним за науку о језику. Његове књиге и радови и данас су незаобилазна литература на свим универзитетима гдје се проучавају, сада већ, босански, хрватски и српски језик. Стевановић је лингвист који је сав свој живот посветио свом језику. Изградио је оригиналне погледе на природу и развој језика. Његови радови изузетно су значајни, првенствено научним радницима, професорима, наставницима и учитељима језика, али и лекторима, као и онима којима је стало да им језик буде коректан, јасан, прецизан и лијеп.

У *Предговору* књиге *Студије и расправе о језику*, НИО Универзитетска ријеч, Никшић, Михаило Стевановић пише како је наш књижевни језик „упознавао и знања о њему стицао на целокупном делу Вукову, на Вукову учењу о језику и на учењу Вукових великих уважавалаца и продуживалаца његова дела, знаменитих наших филолога, граматичара, лексикографа: Ђ. Даничића, Ф. Миклошича, П. Будманија, В. Јагића, Ст. Новаковића, Т. Маретића, П. Ђорђевића, Љ. Стојановића, И. Броза, А. Мушица, М. Решетара, А. Белића, Стј. Ившића, па чувених иностраних; словенских (руских, пољских, чешких, словачких и бугарских) и западноевропских (француских, немачких и скандинавских), као и многих других горе неименованих домаћих филолога и лингвиста, које овде није ни могуће ни потребно све поименце наводити.” (стр. 7)

Занимало нас је шта је о њима и њиховом раду писао професор Стевановић.

Навест ћемо само оно што нам се учинило најинтересантније о понеком од њих, распоређујући их, али не баш увијек, хронолошким редом.

Најприје нешто о Вуку Стефановићу Караџићу. Стевановић је о Вуку написано много, читав низ књига и радова. У свима о њему говори врло афирмативно. Михаило Стевановић је свој став о Вуку као граматичару најкраће, најједноставније и најефектније изразио једним наслову у књизи *Од Вука до Белића и даље*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1988, *Самоуки Вук – грамаџички џеније*. У њему се, на релативно малом броју страница, говори о Вуку као нормативисти, кодификатору, реформатору писма и правописа, полемичару. Сматра га и родоначелником српско-

² НЈ, XXVI/1, Београд, 1983, 59–60.

хрватског језика и борцем за чистоту књижевног језика. Како у једном свом другом раду Михаило Стевановић још љепше то истиче: „Вук (је) био и књижевник, и граматичар, и народ. И то свуда велики. Кад кажемо да је он народ, ми мислимо да је Вук, што се тиче народног језика, његова познавања и осећања тога језика, и по ширини био доиста ненадмашан; он је сам одвећ богата ризница народног језика. А он је (...) први устврдио и системе народног језика (...) када је писао своје граматике – Писменицу (...) и Граматику уз прво издање свог Рјечника.”³ А Рјечник оцјењује као „прво значајно дело с чистим народним језиком (...) у које је (...) дао радикалну реформу српског књижевног језика и правописа, и тиме поставио солидне основе за извођење културне револуције, и слободан културни развитак народа”.⁴

Михаилу Стевановићу Вук је био најважнији ослонац. У *Нашем језику*,⁵ у чланку *Ремећења језичких сисџема и језичке норме*, тврди да је Вук Карацић био највећи зналац код нас, а и највећи умјетник писане ријечи, разумије се, у времену када је живео, као и то да ниједан писац ни његова ни нашега, ни било кога другога времена, није имао правилнији однос према стварању у језику.

Овдје је прилика да нешто кажемо и о томе како је М. Стевановић оцјенивао рад Доситеја Обрадовића, који је у својим дјелима⁶ често и теоријски говорио о књижевном језику. Као рационалист, говори Стевановић, Д. Обрадовић је књижевни језик цијенио према томе колику корист доноси народу. Позивао је друге да за прости народ пишу народски. Доситејев језик био је ближи народном од језика осталих писаца тога доба, али то није био прави народни језик, нити је могао бити народу разумљив. Доситејева дјела доказују да се није могао ослободити славенизама, писао је неком мјешавином, средњим стилем, па се Доситеј и „поред све радикалности у идејама, није могао ослободити особина језика своје класе.” А онда, да не би умањио његов значај, М. Стевановић каже како: „српско грађанско друштво, коме је припадао наш највећи просветитељски писац XVIII века, још није било дорасло да оствари своје тежње за увођењем народног језика у књижевност и за демократизацијом културе свога народа.”⁷

³ *Језик у Вукову делу и савремени Српскохрватски књижевни језик*, ЈФ, XXVI/1–2, Београд, 1963–1964, 74.

⁴ *Савремени Српскохрватски језику* I, Научно дело, Београд, 1981, 38.

⁵ XII/3–6, Београд, 1962.

⁶ У *Писму Хараламију, Предговору Живошу и њрикљученијима, Советима здравога разума и Мезимицу*.

⁷ *Савремени Српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1970, 35–36.

Ђура Даничић,⁸ настављајући Вуково дјело, српскохрватском књижевном језику, у лингвостилистичком правцу, дао је још бољу научну основу. Михаило Стевановић га је сматрао најважнијим Вуковим учеником и сарадником, „највећим вуковцем”. *Рађом за српски језик и његов јис* „практично је показао да се и сложени научни проблеми могу јасно расправљати простим народним језиком, а теоријски је, као већ формиран научник, непобитним доказима, дао истински научно образложење Вукове реформе разголићујући, у исто време неодрживост и бесмисленост поставки главног Вукова противника Јована Хаџића”.⁹ Истиче да је Даничић пуно помогао Вуку у припремању његових дјела средином XIX стољећа, нарочито на издању Рјечника. На другој страни, Даничић је уз Вука ушао у многе проблеме које ће касније обрађивати у својим дјелима. Непосредни плод те сарадње су Даничићеве студије о акценту српскохрватског језика и Даничићева Мала српска граматика (1850), прва научно рађена граматика нашег језика, која је послужила као основа свим каснијим практичним школским граматицима. Ђура Даничић је „утврђивањем, широко заснованог система Српскохрватских акцената поставио чврсте темеље и овде, као и у другим областима језика, и (...) више него у било којој другој области, дао књижевнојезичку норму српскохрватског језика, која је, чудно је свакако, углавном остала до нашег времена. (...) На утврђивању норме акцената говорног књижевног језика није (се) отишло много даље, од онога што је Даничић утврдио у низу расправа о акценту појединих врста ријечи. (...) (Акцентске студије Даничићеве) остале су најпоузданија основа за даље проучавање наших акцената у ма којем правцу (...) (јер су) рађене на материјалу језика Вука Караџића”.¹⁰ За остала Даничићева дјела Стевановић тврди да су од прворазредног значаја за науку о нашем језику. М. Стевановић, такође, изузетно важним сматра Даничићев рад за прихватање Вукових начела о књижевном језику код Хрвата. Наглашава важност Даничићеве сарадње са великим поборницима југославенства, Јосипом Јурајем Штросмајером и Фрањом Рачким, у оснивању Југославенске академије знаности и умјетности, прве академије наука код Јужних Славена. „А рад на науци о српскохрватском језику који је Даничић створио у овој академији, и у овој средини, чине част нашој науци”, каже Стевановић. Важним оцјењује и Даничићев рад на Бечком књижевном договору. Даничић је даровит, врло плодан, за своје вријеме врло учен и заслужан.¹¹

⁸ В. *Српскохрватски језик*, Енциклопедијски лексикон, Мозаик знања, Интерпрес, Београд, 1972, 59.

⁹ *Савремени Српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1970, 56.

¹⁰ *О акценћу љовора књижевног језика*, КиЈ, XXXVII/4, Београд, 1990, 294.

¹¹ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 111.

Даничића Стевановић описује као човјека и родољуба, што се најбоље, по Стевановићевом мишљењу, може видјети на основу једне Даничићеве исповијести неком свом пријатељу. „Ја управо живим у тој мисли да смо дужни сатирати себе служећи народу”.¹²

За Даничићев рад у стварању заједничког језика Срба и Хрвата, Стевановић истиче и значај Ватрослава Јагића. Каже да је била сретна околност што су се у истој средини нашла ова два филолога. Тада млад, касније врло познат, Јагић, „који је у многим стварима у погледу језика пристајао уз Даничића”.¹³

Писао је Стевановић и о Јовану Живановићу, који се језиком бавио више као практичар. Објавио је студију *Сложене речи у српском језику*, али је, мисли Стевановић, познатији по својим чланцима *О српском језику*, 1888. Истицао се „претераним пуризмом и догматичношћу”.¹⁴

Михаило Стевановић је цијенио рад многих који су се залагали за правопис и граматички облик књижевног језика В. Карацића, као нпр. Ивана Броза, који је 1892. израдио *Хрватски правопис*, на Вуковим фонетским принципима, и Тому Маретића. Маретићеву *Граматику и стилстику хрватскога или српскога језика* (1899) оцијенио је као дјело у којем је мајсторски дата књижевнојезичка норма.¹⁵ Она је од прворазредног значаја „пре свега за уједначење књижевног језика Срба и Хрвата, којему се све друго у оно време могло подредити, и које је и сам писац ставио изнад свега другог, те тиме врло много задужио наше народе”.¹⁶ Била је то, по Стевановићевом мишљењу, велика врлина ове књиге, али не и једина, ријеч је о потпуно научно израђеној Граматици.

У Стевановићевом раду, објављеном постхумно, под насловом *О акценџу љовора књижевног језика*,¹⁷ указано је на чињеницу да је Маретић био један од првих научника који је пришао тешком задатку „разулавања” одвећ компликованог „узла” од много испреплетаних конаца и кончића. У поменутом раду Стевановић о Маретићу каже: „Али је он, као верни тумач Вука и Даничића, био истински учитељ непогрешног схватања правих извора нашег језика генерацијама лингвиста, којима сам и ја припадао. Ја нисам био у прилици да слушам ни предавања Маретићева ученика проф. Ившића, непосредног настављача његова учења о заједничком језику наших народа, који је Маретић увијек звао хрватским или српским језиком, а Ившић радије и чешће само – хрватским. Али иако нисам био ученик Загре-

¹² М. Стевановић, *Вук и Даничић*, ЈФ, XVIII/1–4, 269.

¹³ *Савремени Српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 1970, 60.

¹⁴ *Енциклопедија Југославије*, MСMLXXI/VIII, 645.

¹⁵ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 116.

¹⁶ *Савремени Српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд, 2.

¹⁷ КиЈ, XXXVII/4.

бачког већ Београдског универзитета, ја сам учења њихова о овоме језику и по њиховим делима брижљиво пратио. А у гледању на заједнички језик Срба и Хрвата у схватању и учењу њихову о овоме језику уопште није било разлике, већ су оба подједнако били доследни вуковци, и даничићевци. (...) И велике су, врло велике заслуге имала оба ова знаменита професора Загребачког свеучилишта, поред осталог, и за неговање привржености Даничићевим системима акцената код свих ученика њихове школе, мислимо код оних који су настављали њихов рад на науци и у школи (...)” (стр. 295)

Како се Стјепан Ившић бавио и испитивањем акцената неких старих хрватских писаца и дијалеката, нарочито откривањем у говорима посавским са чакавским истовјетног акута, Стевановић додаје: „Стјепан Ившић се ц правом увршћује у заслужне проучаваоце историјске акцентуације нашега језика”. (стр. 297)

Стојан Новаковић и Љубомир Стојановић такође су се бавили науком о језику, али, први је био политичар и дипломат, уз то бавио се и хисторијом, правом и социологијом; други политичар, „и ни један ни други нису могли дати пуну меру у науци о језику”, каже Стевановић.¹⁸ Љуба Стојановић је сматрао да људе с даром за науку треба помоћи да се потпуно развију и усаврше. Први је запазио изванредан дар за језик Александра Белића и помогао му да се школује код чувених професора: Фортунатова, Лескина, Бругмана и др.

О Александру Белићу, најдосљеднијем и најупорнијем научнику, који је његовао вуковски тип књижевног језика, и који се вуковски односио према језичкој култури,¹⁹ Михаило Стевановић је често писао, освртао се на његов рад и његову науку, на вриједност његовог опсежног дјела. Високо га цијенио, у својим радовима и у настави често цитирао, и веома се много наслањао на његове научне ставове. Значајни су Стевановићеве прикази Белићевих расправа и предавања, која су објављена под насловом *Вукова борба за народни и књижевни језик*, Просвета, Београд, 1948, као и зборника чланака и расправа објављених 1947, насловљених једноставно, *Вук и Даничић*, Просвета Београд. Стевановић констатује да Белић дубоко познаје развитак науке о језику, и да је он „као нико други схватио и оценио сваки и најситнији детаљ циновске Вукове борбе и суштину наше културне револуције”.²⁰ Професор А. Белић је „као велики лингвист и, сигурно најбољи познавалац Вукових дела, више него ма ко други могао ценити лингвистичку оправданост Вукових погледа на језик”.²¹ Ово развија даље у

¹⁸ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 109.

¹⁹ В. Б. Ђорић, *Михаило Стевановић, од Вука до Белића*, КиЈ, XXXV/1, Београд, 1988, 91.

²⁰ ЈФ, XVIII/л-4, 1949/50, 260.

²¹ Наведено дело, 263.

приказу *Вукова борба за народни и књижевни језик*,²² на страни 308, у којем тврди да је „сасвим разумљиво што је најзначајнији испитивач српско-хрватских дијалеката, проф. Белић, у своје време обратио пажњу на то како је Вук гледао на наше говоре и написао изванредну расправу о Вуковим погледима на књижевни и народни језик.”

Стевановић Белића оцјењује као изузетно даровитог и ријетко радног научника, интуитивног и веома способног за уопћавање. За све што је написао каже да је изврсно. Сматра га свестрано образованим. Напомиње да је имао дара за сликарство, али и смисао за егзактне науке. Љубитељ музике. Ипак, права је срећа, закључује Стевановић, за ову науку, нашу и опћу, што се Белић као главној струци посветио проучавању језика. Белић је већ као студент био потпуно зрео научни радник. На Московском универзитету, захваљујући свом научном знању, с професорима водио научне разговоре као са себи равним. Белић је, истиче Стевановић, науку о језику свога времена потпуно изучио. И, иде тако далеко да тврди како је Белић одбранио докторску дисертацију (*О словенским деминутивима и амплификацијивним суфиксима*), „у којој је, ако не знањем, свакако научним, претежно лингвистичким, методом превазишао своје врло знамените иначе и руске и немачке учитеље.”²³

Белић је са преко 600 радова обогатио нашу науку и нашу културну историју. Предавања је држао увијек на врло високој универзитетској, научној висини. Својим је примјером Београдски универзитет дигао на достојну висину. Неуобичајено дуго, али по заслуги и угледу који је имао у научном свијету, био је у највишем руководству Српске академије наука.

Белић је више, по Стевановићевом мишљењу, лингвист, а врло мало, или нимало филолог. При проучавању појединих питања српскохрватског и осталих славенских језика највише долази до изражаја лингвистички метод. Увијек је трагао за суштином. Његов предмет проучавања опћејезичких питања разликује се од предмета проучавања други лингвиста. Увијек му је полазиште матерњи језик, а још у току студија научио је санскрит, грчки, латински, њемачки, руски. Проф. Белић, истиче Стевановић, „није као већина других теоретичара језика објашњења језичким појавама тражио ван саме његове природе језика и ван његових елемената, него у њима самим. Једино се у претпоставкама о томе како је први човек давао израза реаговању на свет који га је окруживао он не разликује од осталих, а само стварање језика првог човека, *homo sapiens*-а, па чак и услове његова стварања, проф. Белић објашњава на свој начин.”²⁴ Стевановић сматра да није

²² ЈФ, XVIII/л–4, 1949/50.

²³ М. Стевановић, *Александар Белић*, НЈ, X, н. с., св. 3–4, 71.

²⁴ М. Стевановић, *Александар Белић*, НЈ, X, н. с., св. 3–4, 77.

Белићев значај само у његовим личним анализама језичких елемената, и изванредним научним синтезама, његовим језичким теоријама, и уопће резултатима које је сам дао науци, него и због тога што је врло много радио на организовању рада на науци уопће и посебно на науци о језику. Дао је ремек-дјело у дијалектологију књигом *Дијалекти источне и јужне Србије*.²⁵ Овом књигом, експлицитно закључује Стевановић, Белић је за озбиљну науку на свагда скинуо с дневног реда питање карактера тих говора. Проучавајући дијалекте, посебно оне архаичне, открио је многе елементе, врло значајне за историју језика. Прва Белићева публикација *Српски дијалектолошки зборник* (основан 1905), тачније *Дијалектолошки зборник*, „донио је више десетина дијалекатских монографија за које наша наука мора бити захвална проф. Белићу, прво на заснивању савременог проучавања дијалеката, а и на стварању могућности за дијалекатска испитивања и објављивање њихових резултата. Друга по реду оснивања, а свакако прва по значају за нашу науку је публикација часопис за словенску филологију и лингвистику *Јужнословенски филолог*, чији је Белић један од оснивача, за живота стално главни уредник њен, и опет дакако најплоднији сарадник. (...) Иако је широко отворио ступце свога часописа свим озбиљним радницима. (...) Јужнословенски филолог је стално носио печат снажне Белићеве научне фигуре.”²⁶ У бројним радовима о акцентима, Белић је дошао до недостигнутих и непревазиђених резултата. Мисли на његову чувену теорију о метатонији праславенских акцената. Па да би указао да се ради о нечем изузетно важном, Стевановић успоређује: „у Посебним издањима САН под насловом *Акцентнајске студије*, у којима (је) Белић изузетно сложено и замршено, управо једно од најтамнијих питања упоредне словенске лингвистике, само делимично пред крај прошлог века расветљено у радовима: Лескина, Фортунатова и Фердинанда де Сосира – скоро потпуно разјаснио (...) на законитости акцената дуже и краће придевске форме (...) (али) иако су у другим граматичким категоријама ту откривени Белићеве закони метатоније знатно поремећени утицајима система, они су, и после покушаја тако знаменитих лингвиста слависта, као што су били Холанђанин Ван Вејк и Пољаци Розвадовски и Лер-Сплавински, да дају своје теорије сложених акценатских процеса – остали у науци прихватљивији и од теорија о метатонијама словенских акцената сад поменутих и других акцентолога.”²⁷

Стевановић брани Белића због тога што је владало мишљење да је његова наука тешка. „Ово криво схватање стечено је најпре због тога што је она

²⁵ М. Стевановић, *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 112.

²⁶ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 118.

²⁷ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, 114.

била нова, што је, да одређено и тачно кажемо, тек с Белићем наша наука о језику постала правом науком свога времена.”²⁸

Белић се бавио и правописом. Његов *Правопис српскохрватског језика* (1923), Стевановић сматра првим научно рађеним правописом у Срба. Његов правопис, са измјенама, послје II свјетског рата био је „прихваћен, као апсолутни правописни канон, а он је и преко правописа постао врло популаран у најширим слојевима народним”.²⁹

Дјела А. Белића, нису намијењена само стручњацима високог образовања, А. Белић је своју науку и народу учинио приступачном, што се лијепо види у чланцима, огледима и расправама у књизи *Око нашег књижевног језика*, Српска књижевна задруга, 1951. „Та је књига (...) од особитог значаја за подизање културе нашег књижевног језика, о којој је проф. Белић увек водио бригу и настојао да се она подигне”, тврди Стевановић.³⁰ Али и рад на припреми великог *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, рад у Нашем језику, за који се залагао, веома је важан.

И да није другог, само с неколико својих научних открића Белић је, наглашава Стевановић, осигурао трајно мјесто међу најзначајнијим представницима науке којом се бавио, првенствено мислећи на значај синтагме за проучавање језика и теорију о метатонији прасловенских акцената.

Миљивој Павловић, пише Стевановић, био је препознатљив по ширини погледа и огромној обавијештености, по томе што се дивио Јовану Скерлићу и што је био опијен идејом југославенства. Иако у годинама, био је најактивнији члан Српске академије наука и умјетности. „Увек готов да се озбиљно и приљежно прихвати свакога посла који му се повери, да свугде прискочи у помоћ где се то од њега тражи, да помогне, и у заједничким и у личним пословима.”³¹ Био је изузетно вриједан човјек, неуморно је радио и стварао. У *Инстџитиују за Српскохрватски језик*, радио је без икакве награде. Био је много ангажован око израде дијалекатских атласа јужнословенских језика и опћесловенског лингвистичког атласа; неуморно је радио на прикупљању грађе на терену, тражио сараднике и упућивао их у овај рад, како то Стевановић лијепо истиче: „Више од шест деценија Миљивоја Павловића је носио неки чудан жар за истраживањем и стварањем.”³² Био је сав предан научном раду. Бавио се интердисциплинарном проблематиком. Одличан зналац класичних језика и келтског, које је студирао у Поатјеу, Паризу – Сорбони, код Мејеа и Дозаа, Бриноа и Лансона. За докторску дисертацију о дјечијем језику добио је награду од Француске академије. Да

²⁸ М. Стевановић, *Александар Белић*, НЈ, X, н. с., св. 3–4, 78.

²⁹ М. Стевановић, *Александар Белић*, НЈ, X, н. с., св. 3–4, Београд, 1960, 78.

³⁰ *Александар Белић*, НЈ, X, н. с., св. 3–4, Београд, 1960, 79.

³¹ М. Стевановић, *Миљивој Павловић*, ЈФ, XXXI, 1974/1975, 285.

³² *Миљивој Павловић*, ЈФ, XXXI, 1974/77, 287.

би потврдио њену важност, Стевановић наводи још и то како се она стално цитира у европској науци, не само у лингвистици већ и у психологији. На дјечијем говору Павловић је, истиче Стевановић, „врло срећно, срећније од многих других научника, објашњавао језичке феномене уопште. (Био је) ученик свог право и за научно формирање свакако најзначајнијег професора А. Белића. (...) Никада не напушта језичко тло и никада не иде у психологизирање да би престао бити лингвист”.³³ Миливој Павловић је, полазећи од трипартитности природе фонеме, акустичке, која почива на психофизиолошким основама, моторичке и асоцијативне, по Стевановићевом мишљењу, исправио једнострано тумачење Николаја Трубецког о подвојености фонеме и фонетске реализације, у раду *Језички знак и сџрукџура фонеме у језичким сисџемима*, (ЈФ, XXVIII, 1–2, 1969). На психолошкој подлози Павловић заснива своје студије о стилу писаца, у којима нас упознаје са цјеловитим гледањем на стилистику као интердисциплинарну литерарно-језичку проблематику. Нарочито важном и запаженом Стевановић сматра његову студију *О ѓномичком сџилу Њеѓошева Горскоѓ вијенца*. Социолошки приступ, био је друга компонентна подлога Павловићева учења о језику. „Овај се метод у Павловићевим студијама огледа нарочито у његовом испитивању и утврђивању језичких мешавина, чији значај и улогу он посебно истиче у формирању дијалеката у правцу којих је врло рано усмерио проучавања народних говора српскохрватског језика, за која наша наука доста дугује Миливоју Павловићу”, истиче Стевановић.³⁴ Додаје и то да је Павловић показивао велико интересовање за ономастику. Његово проучавање балканистичких процеса мијешања „омогућѓће и другима да исправније гледају на многе појаве у историји и српскохрватског и суседних му Јужнословенских језика”.³⁵ Стевановић се дивѓ Павловићевим суптилним анализама, многим новинама у науци у више праваца, његовим рефератима на конгресима, који су, вели Стевановић, по резултатима и научним методама, изазивали велико интересовање учесника на тим конгресима. И уопће, Павловић је у својих близу 500 радова дао богат и драгоцјен прилог науци.

О Радосаву Бошковићу, такођер налазимо само ријечи хвале. Одличан студент, „који је на коначном завршетку студија био један од ретких познавалаца свих словенских језика код нас”,³⁶ талентован научни радник, који се одмах послѓје завршетка четверегодишњег студија почео јављати у науци с озбиљним научним радовима и врло зрелим судовима, ерудит, с развијеном интуицијом. Знао је и прије детаљнијих проучавања дати слику гово-

³³ Миливој Павловић, ЈФ, XXXI, 1974/75, 288.

³⁴ Миливој Павловић, ЈФ, XXXI, 1974/75, 289.

³⁵ Миливој Павловић, ЈФ, XXXI, 1974/75, 290.

³⁶ М. Стевановић, *Радосав Бошковић*, НЈ, XXVI/2–3, 184, 73.

ра у најзанимљивијим појединостима. У *Нашем језику* објавио је низ чланака „са свагда добро уоченим и свагда научно потпуно расправљеним проблемима, у којима му је излагање увек живо, занимљиво и привлачно за читаоца”.³⁷ Бошковић је први у науци о словенским језицима доказао даје упрошћавање секвенци са праскавим денталом / старије од метатезе, његова докторска теза *Развићак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, у славенској је лингвистици означена као првокласан прилог. Стевановић образлаже оригинална рјешења која је за неке језичке појаве изнио овај врсни научник: постанак придјева на *-hi* од глаголских именица, доказао да је Вук из Горског вијенца узимао ријечи и уносио их у свој *Рјечник*, да је српска редакција најранијих књижевних споменика имала знатно више елемената, и да је не карактеришу само прилагођавање неколиких вокала домаћем изговору, о поријеклу словенског инфинитива, да је „дао значајан прилог нашој науци налажењем најприхватљивијег и несумњиво једино тачног решења узлазној позицији силазних акцената, која је раније објашњавана натегнутим аналогијама и утицајем природе акцента страних језика на српскохрватски језик.”³⁸ А о Бошковићевој упоредној граматици славенских језика изрекао суд какав заслужују само ријетки: „Методски је у овој књизи све беспрекорно, управо изврсно компоновано а врло концизно изложено. (...) Она је у свим њеним одељцима, пуна духовитих и оригиналних идеја, кондезоване садржине. (...) У овој се књизи огледа ретко складан и успео спој широке ерудиције и самосталних, оригиналних погледа ауторових.”³⁹ Стевановић се позива и на позитивна мишљења других о Бошковићу, као, нпр., о томе како резултати до којих је дошао у тези чине част једном младом стручњаку, што је тврдио А. Белић (ЈФ, XV, 245/246), или, како је Бошковић својом тезом „са великим успехом ушао у једну од најтежих и најмање обрађених грана упоредне граматике словенских језика и упоредне граматике уопште. (...) Он је показао и апсолутну сигурност у владању упоредним и историјским методом, критичан дух и свестрану ерудицију у словенској и индоевропској лингвистици и (...) необичну оригиналност концепција и велико богатство идеја, Бошковић је потпуно формиран научник”, како је истицао Х. Барић.⁴⁰

С правом Стевановић говори да се Бошковићев рад не смије мјерити по опсегу (Бошковић крупне научне проблеме, као поријекло суфикса *-ица*, успјешно рјешава на само три и по странице текста), јер, без обзира на опсег, сваки његов рад је најчешће од великог значаја за науку; и кад оцјењује нечији рад, чак и у некролозима, као Ван Вејку, Холанђанину, и Олджи-

³⁷ М. Стевановић, *Радосав Бошковић*, НЈ, XXVI/2–3, 184, 73.

³⁸ *Радосав Бошковић*, НЈ, XXVI/2–3, 1984, 78.

³⁹ *Радосав Бошковић*, НЈ, XXVI/2–3, 1984, 81–82.

⁴⁰ Прилози за књижевност, XVII/2, 327.

ху Хујеру, Чеху, у којима „не истиче само значај који су они за науку имали, и не показује само познавање широких научних области којима су се бавили него даје и праве научне оцене њихових најпознатијих радова”.⁴¹

Стевановић, имајући пуно људског разумијевања за болест драгог колеге, додаје и то даје Бошковић био један од најомиљенијих професора.

У *Реферату о раду Данила Барјактаревевића: Новойазарски говор*, који је објављен у Гласнику Српске академије наука и уметности, XI/2, Београд, 1959, осјећа се Стевановићева подршка аутору књиге. Рад је занимљив, свједочи о сигурном ауторовом осјећању разноликих синтаксичких веза које налазимо у овим говорима. Говори да је у питању специфична средина и да се Барјактаревевић добро снашао, да је озбиљно проучио дијалекте који се с овим говорима додирују, да је то врло користан, па и добар прилог, и најљепше што је рекао јесте да је то детаљан и поуздан опис једног говора, што је, уосталом, и суштина оваквих радова, односно проучавања говора.

Михаило Стевановић је говорио и о својим млађим колегама, најчешће оцјењујући њихов какав научни рад.

Белић, тада академик, и М Стевановић, тада дописни члан Академије, поднијели су реферат о спису Милоша С. Московљевића под насловом *Икавски говор у Народној Републици Србији*, објављен у Гласнику Српске академије наука, XI/2, Београд, 1959, и о раду овог дијалектолога Стевановић је нагласио да Московљевић побија сва објашњења појаве икавског говора у Србији и даје своје, а чини се и не слажући се с њим, ипак препоручује да се спис објави у *Српском дијалектолошком зборнику*.

Берислав Николић, аутор студије *Сремски говор*, по своме језичком осјећању и по научном познавању проблема врло је поуздан. „Акцентатска слика сремског говора коју је Николић дао може (се) сматрати и несумњиво драгоценим прилогом за ближе упознавање наше акцентуације”.⁴² Умије да направи избор из литературе, бира само оно што је за разумијевање језичких појава неопходно. Критикује га за развученост текста, неуобичајеном распореду грађе, али, закључује, да је књига лијеп прилог нашој дијалектологији.

За Берислава Николића као дијалектолога, прецизира Стевановић, „може се рећи даје он то у потпунијем смислу ма од кога другог нашег стручњака који ради у овој области наше науке. За сваку дијалекатску појаву коју Н. забележи и објашњава лако се учача зашто је она ту, и колики је значај њеног уношења у рад, као и њене интерпретације (...) објашњавајући језичке појаве и процесе методом правог дијалектолога и језичког стру-

⁴¹ Радосав Бошковић, НЈ, XX/2–3, 1984, 76.

⁴² М Стевановић, *Реферат о раду Берислава Николића: Сремски говор, Гласник Српске академије наука и уметности, XII/2, Београд, 1960.*

чњака, широко обавештеног у целој својој науци”.⁴³ Дао је врло добру, прецизну и опширну информацију о говору родног мјеста творца српскохрватског књижевног језика, Вуковом Тршићу. Више пута провјеравао је податке на терену јер је тежио да буде што егзактнији. Он је у концентричним круговима разрађивао и коначно обрадио „једну материју која му као завичајном у дијалекатској области у коју спада и Тршић, као изразитом дијалектолога испитивачу већине суседних говора, изврсном познаваоцу свих и ближих и даљих дијалеката српскохрватског језика – ни најбезначајнијим детаљима није остала нејасна. И не само то, него ју је он у овоме своме раду потпуно јасно учинио сваком ономе ко се за та питања интересује. (...) На основу историјских и антропогеографских података, тачно утврдио састав становништва Тршића (...) који је (...) потпуније ма од којег другог народног говора, ушао у основицу књижевног језика. Зато је баш и било потребно тај говор до детаља проучити. Б. Николић је то несумњиво учинио. (...) Николић акценту и квантитету уопште даје изузетно велики значај. (...) (А како је) потребно (...) наћи објашњења (...) неподударности (с Вук-Даничићевим системом) Николић то по правилу са успехом чини и даје пример како то треба чинити”.⁴⁴ Преношење акцената на проклитике и одступања, Николић је у поменутој студији тако јасно изложио да из слике коју он даје то постаје „сасвим јасно и читаоцима ван струке”.⁴⁵

Митра Пешикана, Стевановић је врло рано оцијенио као човјека са солидним лингвистичким образовањем и посебним даром за језичка испитивања, како је записано у реферату о раду *Староцрногорски љовори*.⁴⁶ Увјерљиво објашњава бројне појаве, па иако некад не мислимо исто, вели Стевановић, не може се порицати вриједност онога што тврди Пешикан. Први пут је баш Пешикан дао вриједности некадашњег полугласника у овим говорима „па би по томе само његов значај за нашу дијалектологију био врло велики”.⁴⁷ Пешикан је показао способност истраживања и оштроумност у објашњењима не само у области дијалектологије већ шире у језику. Његова објашњења акцената ових говора иду у најуспјелија, и сасвим су оригинална. „Пешикан (се) показао као мајстор да срећном концизношћу, која је карактеристична за његово излагање уопште, да потпуну и успешно

⁴³ М. Стевановић, *Реферат о раду Берислава Николића: Тршићки љовор*, Гласник Српске академије наука и умјетности, XXI, Београд, 1968, 66.

⁴⁴ М. Стевановић, *Реферат о раду Берислава Николића: Тршићки љовор*, Гласник Српске академије наука и уметности, XXI, Београд, 1968, 66.

⁴⁵ Наведено дјело, 66.

⁴⁶ Гласник Српске академије наука и умјетности, XV/2, Београд, 1963.

⁴⁷ Реферат о раду Митра Пешикана: *Староцрногорски љовор*, Гласник Српске академије наука и уметности, XV/2, Београд, 1963, 168.

објашњену слику гласовних црта својих говора”.⁴⁸ Оцјењује да *Староцрногорски џовори* Митра Пешикана, иако имају ситних недостатака, „иду међу најуспјелије радове из области дијалектологије српскохрватског језика”.⁴⁹

Душан Јовић, студијом о трстеничком говору, дао је један од најопширнијих и најпоузданијих радова о једном говору централне Србије. Овим радом започиње систематско проучавање косовско-ресавског говора, и његов значај је у томе. „Јовићев рад је врло срећан и врло добар почетак (...) врло озбиљна студија, у више праваца нешто другачија од уобичајених описа појединих говора српскохрватског језика. (...) Он је тачно уочио шта чини једну говорну цјелину коју ће он свестрано приказати”.⁵⁰ Веома је занимљиво Јовићево откривање у трстеничком говору посебног акцента врло сличног чакавском акуту. У једном минуциозном испитивању све је тачно забиљежено и лингвистички увјерљиво објашњено. Јовић је, за разлику од других дијалектолога, синтакси посветио пажњу, те о употреби перфекта дао је један дио „који је одличан, и више него драгоцен”.⁵¹

Асим Пецо и Бранислав Милановић били су под лупом М. Стевановића и Митра Пешикана када су говорили о њиховој студији *Ресавски џовор*.⁵² Прво, Стевановић износи да су дали систематизацију и лингвистичку обраду прикупљеног материјала о овом говору и дошли до закључка да се овај говор ни у ком погледу не може сматрати најкарактеристичнијим меду говорима централне Србије и приказали другачију слику од оне о овом говору створене, али и потврдили исправност раније у науци датих тумачења. Облици деклинације ових говора први пут су у овој монографији тачно представљени. Вјерно су дали многе особине, граду изложили „врло прегледно и у најбољем смислу једноставно. Њиховим ће радом, баш због тога, свако моћи да се лако користи”.⁵³

У *Реферату о раду Асима Пеца : Говор источне Херцеговине*,⁵⁴ Стевановић наглашава да ће овај рад бити од лијепе користи за нашу науку о језику, прије свега за дијалектологију. У њему су дате све дијалекатске поја-

⁴⁸ Реферат о раду Митра Пешикана: Староцрногорски говор, Гласник Српске академије наука л уметности, XV/2, Београд, 1963, 168.

⁴⁹ Реферат о раду Митра Пешикана: Староцрногорски говор, Гласник Српске академије наука л уметности, XV/2, Београд, 1963, 168.

⁵⁰ М. Стевановић, *Реферат о раду дра Душана Јовића : О трстеничком џовору*, Гласник Српске академије наука и уметности, XX/1, Београд, 1968. 69.

⁵¹ *Реферат о раду дра Душана Јовића: О трстеничком џовору...*, 70.

⁵² *Реферат о раду Асима Пеца и Бранислава Милановића: Ресавски џовор*, Гласник Српске академије наука и уметности, XX/1, Београд, 1968.

⁵³ *Реферат о раду Асима Пеца и Бранислава Милановића: Ресавски џовор*, Гласник Српске академије наука и уметности, XX/1, Београд, 1968, 74.

⁵⁴ Гласник Српске академије наука и уметности, XII/1, Београд, 1960.

ве на основу брижљиво одабраног и богатог материјала. Овome је говору одређено мјесто према књижевном језику, а то је од нарочитог значаја „јер је овде утврђено да је сваки књижевни језик ма колико он био близак народном ипак и вештачка творевина”.⁵⁵ Значајно је и ново то што Пецо даје правилну подјелу херцеговачких говора, правилно их разграничава, отклонно је забуну да је граница између источне и западне Херцеговине ријека Неретва. Тачно је запазио, одмјерио и образложио разлике које се јављају у вези са вјерском разликом становништва. Довољно познаје литературу, а метод рада је на висини.

Асим Пецо, Живојин Станојчић и Биљана Шљивић имали су по рођењу изврстан акценат, записао је М. Стевановић.⁵⁶

Лука Вујовић је аутор књиге *Мрковићки дијалект*. У реферату објављеном поводом оцјене ове књиге,⁵⁷ Михаило Стевановић истиче да је ријеч о великој студији, у којој је све брижљиво и прецизно забиљежено, добро простудирано и просуђивано. Све је документовано и научно прихватљиво. Његовим се објашњењима не могу чинити никакви приговори. Он је запазио многе суптилне разлике које постоје између мрковићког говора и сусједних говора. „Вујовић је у своме раду показао да је његово лингвистичко образовање поуздано и да прати развој науке којом се бави. (...) Његов рад је врло значајан(им) за познавање народних говора, за историјску дијалектологију”.⁵⁸

Милан Вујаклија, лексикограф и преводилац, бавио се новинарством, био савјетник Министарства просвете предратне Југославије, али бољи комплимент није могао добити од онога што је Стевановић написао у Енциклопедији Југославије, сасвим кратко: „Најзначајније му је дело велики *Речник сѝраних речи и израза*, 1937, који је изашао у великом броју издања.”⁵⁹ Знамо, и данас актуелан.

Јован Вуковић, филолог, радећи на дијалектологији и проучавању савременог језика, објавио је пуно радова из савременог језика, стила и правописа, и као важно Стевановић сматра то што је објављивао у ЈФ, НЈ и *Пишњама савременоџ књижевноџ језика*. И још само наводи наслове Вуковићевих значајнијих дјела.⁶⁰

⁵⁵ *Реферат о раду Асима Пеца: Говор источне Херцеговине*, Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1960, XII/1, 39.

⁵⁶ *О акценћу џовора књижевноџ језика*, КиЈ, XXXVII/4, Београд, 1990, 293.

⁵⁷ *Реферат о раду Луке Вујовића: Мрковићки дијалект*, Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1966, XVIII/2.

⁵⁸ *Реферат о раду Луке Вујовића: Мрковићки дијалект*, Гласник Српске академије наука и уметности, Београд, 1966, XVIII/2, 200.

⁵⁹ Загреб, MCMLXXI; св. VIII, 549.

⁶⁰ Енциклопедија Југославије, Загреб, MCMLXXI, св. VIII, 557.

У приказу књиге *Акузативне синтагме без њредлоџа у српскохрватском језику* Даринке Гортам-Премк (ЈФ, ХХІХ/3–4, Београд, 1973), Стевановић износи нека своја интересантна запажања о овој, тада младој, ауторици. На самом почетку осјећа се његова позитивна оцјена. Пошто је ауторица обрадила акузатив без приједлога, он каже да обраду акузатива с приједлозима никако не би требало да пропусти. Говори да је брижљива, детаљна, да је изградила сопствену методолошку концепцију, да има одличан смисао да осјети значењске нијансе, да је показала врло много оштроумља, да с разлогом и добрим објашњењем одбацује нека мишљења чак и великих ауторитета, као Мејеа на примјер, да прави успјешне класификације, оригиналне. И, уз неке ситније замјерке, што је сасвим природно, Стевановић закључује: да је она дала „врло леп прилог проучавању падежних синтагми српскохрватског језика, који неће моћи да заобиђе ни један проучавалац ове области тога језика, а посезаће за њим и проучаваоци синтаксе падежа осталих словенских језика.”⁶¹

О Живојину С. Станојчићу изнијет ћемо нешто од онога што је М. Стевановић написао у приказу Станојчићеве књиге *Језик и стил Ива Андрића*,⁶² дакле, као младом научнику, који је, наглашава Стевановић, већ у првим расправама о непотпуној реченици код савремених писаца „показао доста језичког знања, оштроумности и самосталности у расправљању о њима”.⁶³ Први је започео са изучавањем језика савремених писаца у нас, а то је озбиљан и тежак задатак, јер се ради о језику писца који је савремен и класичан у исто вријеме. Језичке елементе који одликују Андрићеве јунаке, Станојчић је добро запазио и лијепо приказао. Станојчић је одлично схватио да однос Андрићева језика према опћекомуникативном језику ваља тражити у суштини његове савршености. Дobar је познавалац учења Фердинанда де Сосира и Шарла Балија, који су индивидуални језик посматрали одвојено од колективног. „Али Станојчић са својим стручним образовањем добивеним у београдској лингвистичкој школи А. Белића, према учењу овога – индивидуални језик овога посматра као недељив од колективног језика.”⁶⁴ Станојчић истиче да је погрешно схватање да стил чини оно што одступа од нормe. Тражећи у литератури другачије приступе „он (се) са лепим успехом упушта у теоријска разматрања тога феномена”.⁶⁵ Потврђује тезу В. В. Виноградова да ни језик савремених писаца није ли-

⁶¹ М. Стевановић, *Даринка Гортам-Премк. Акузативне синтагме без њредлоџа у српскохрватском језику*, ЈФ, ХХІХ/3–4, 1973, 559.

⁶² Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића*, ЈФ, ХХVIII/3–4, Београд, 1970.

⁶³ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 526.

⁶⁴ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 521.

⁶⁵ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 522.

шен хисторичности. Станојчић је посматрао Андрићев језик на неуобичајен начин, „у синонимским опозицијама, обличким и семантичким, њиховим језичким и стилским функцијама и међусобним релацијама језичких знакова”.⁶⁶ На стилском плану проширује примјену теорије „о три основне категорије глаголских времена са глагола који означавају процес радње на оне што значе особину у буквалном смислу, тј. на широку област квалификативности времена и других значења глаголских облика”.⁶⁷

Станојчић је доказао да је Андрићев језик „слободан од сваког манира и без нарочито тражених ефеката, без драстично изражаваних идеја и осећања и без таквих манифестација посебних стања и расположења пишчевих јунака. (...) Примерима овога језика Станојчић узгред потврђује и општејезичке законитости, и не само оне које се тичу нашег језика, или износи своја схватања о појединим језичким проблемима различна од раније изношених мишљења о њима. А за таква своја схватања даје и образложене доказе. (...) Станојчићева студија је (...) врло добар почетак проучавања језика наших савремених писаца.”⁶⁸

За Руса Фортунатова, Нијемце Лескина, Бругмана, Паула, Француза Антоана Мејеа, Стевановић каже да су били и остали међу најзначајнијим представницима лингвистичке науке уопће.⁶⁹ Служи се Белићевим цитатом да би оквалификовао Фортунатова као „првог творца, духовног оца историјске, лингвистичке граматике словенских језика.”⁷⁰ Наглашава велики значај Шахматова, Розвадовског, Фердинанда де Сосира, Ван Вејка, Кипарског, „научнике чији су радови о проблемима општесловенске акцентуације нарочито били запажени у славистици.”⁷¹

Аугуст Лескин, њемачки лингвист и славист, по ријечима М. Стевановића, један је од твораца и најзначајнијих представника младограматичара лингвистичке школе у Њемачкој. Методе ове школе први је с успјехом примијенио у проучавању балтичких и славенских језика. Његов приручник старославенског језика послужио је као солидна основа за даља проучавања старославенског језика, употребљавао се готово на свим универзитетима гдје се предавала славистика. „Значај Лескинеа за европску науку о језику, а нарочито за славистику, последњих деценија XIX и почетка XX в. огледа се и у његовим радовима које је објавио у последњим је-

⁶⁶ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 522.

⁶⁷ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 525.

⁶⁸ Живојин С. Станојчић: *Језик и стил Ива Андрића...*, 527.

⁶⁹ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 115.

⁷⁰ *Научно дело Александра Белића*, НЈ, XVII, н. с., св. 3, Београд, 1969, 70.

⁷¹ М. Стевановић, *О акценцију љовора књижевниџ језика*, КиЈ, XXXVII/4, Београд, 293.

зичким ревијама, посебно у Јагићеву *Архиву*.⁷² Наводи Лескинова дјела која су значајна за развитак наше науке, она у којима даје рјешења многим проблемима славенског и српскохрватског акцента, нарочито граматику српскохрватског језика, која је, иако непотпуна и са извјесним недостацима, одиграла значајну улогу у упознавању страних научника са нашим језиком. То је дјело странца, па није могла служити ни као елементарна нормативна грамика. „А ни Лескиново објашњење појава нашег језика (акцентских, фонетских и др.) претходним појавама истога реда у прасловенском не може задовољити. (...) Он се у тој књизи чврсто држао својих схватања о односима између нашег језика и осталих суседних Јужнословенских језика, а из увода књиге се види да није правилно оцењивао ни односе међу појединим дијалектима језика чију је граматику написао.”⁷³

Љапунов, Борис Михаилович, руски филолог, ученик В. Јагића и Фортунатова, био је познати универзитетски професор у Харкову и Одеси, члан Академије наука СССР-а, редовни члан пољске, а дописни члан чешке и бугарске Академије наука. Стевановић истиче његово интересантно учење о односу јужнословенских језика, пориче њихову заједницу (што је неодрживо), а говори и о тјешњој вези словеначког са српскохрватским, што је добро документовао. Југославенску славистику је задужио и зналачким датим прегледима научног рада В. Јагића, В. Облака, а опћеславенску прегледима рада А. А. Потебње, А. А. Шахматова и В. Вондрака.⁷⁴

Антоан Меје, француски лингвист, био је значајан индоевропеист и славист, проучавао је и санскрит, келтски, перзијски и јерменски. Стевановић говори о томе да се Меје врло рано истицао својим радом, да је био члан Француске академије наука, и многих других академија наука, Српске и Југославенске. Објавио је значајан број радова. Посредно или непосредно бавио се и нашим језиком. У својој земљи био је најзначајнији представник младограматичарског правца. Славенске језике није само проучавао као научник већ се бринуо, како тврди Стевановић, да се ови језици и практично уче, па је писао и елементарне граматику пољског и српскохрватског. Сарађивао је у *Гласу САН, ЈФ и Насџавнику*.⁷⁵

За Виктора Владимировича Виноградова, Стевановић је рекао да је један од најзначајнијих совјетских лингвиста, редовни члан Совјетске академије наука, члан и других европских академија, скоро свих славенских, један од најугледнијих иностраних чланова Српске академије наука и умет-

⁷² М. Стевановић, *Leskien August*. Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb MCMLXII, sv. V, 515–516.

⁷³ М. Стевановић, *Leskien August*. Enciklopedija Jugoslavije, 515–516.

⁷⁴ *Ljapunov, Boris Mihailovič*, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb MCMLXII, sv. V, 565.

⁷⁵ *Meillet, Antoine*, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, MCMLXV, sv. 6, 71–72.

ности, свестран испитивач, „знаменит и у словенском научном свету (...) који је у себи срећно сјединио најбоље особине традиционалне руске и европске лингвистике XIX и првих деценија XX века са стваралачким методолошким струјањима новог времена.”⁷⁶ Врло интензивно се бавио стилистиком, синтаксом, семантиком, лексикологијом и проблемима језика и стила писаца, најстарије епохе и новијих руских класика. Све се оне, нарочито она о језику и стилу Пушкина, „с правом сматрају за обрасце језичких студија ове врсте”.⁷⁷ Био је ђак Шахматова. Иако је радио на *Институти језика и мишљења Николаја Јаковљевича Мара*, није био присталица овог тада чувеног совјетског лингвисте. Језик је посматрао у његовом историјском развоју, узимајући све његове компоненте, подједнако поклањајући пажњу свим језичким јединицама, „не одвојеним, већ једним узетим у другима, и не гледаних само с једне стране, са стране њихових облика, њихове семантике или само њихових функција, него у јединству свих тих битних неодвојивих елемената језичке целине. То је управо и давало печат новом методу В. Виноградова и условљавало плодне резултате његових проучавања језика и вредност његових учења о језику. (...) А он је дао такво учење, и својерсно и изврсно у исто време.”⁷⁸ Стевановић у поменутом тексту говори посебно о Виноградову као граматичару, о томе да је направио синтезу свих руских граматичара, од најстаријих до најновијих, у својој књизи о руском језику, али и да је отишао и корак даље, показује у чему је значај сваког од руских граматичара. Наводи значајније радове о многим граматичким проблемима, истиче да је Виноградов урадио значајне дијелове Граматике Академије наука СССР, да је радио на изради великог Рјечника Совјетске академије, дао неколико значајнијих прилога из лексикологије. Виноградов је дао врло прегледну и, по Стевановићевом мишљењу, дотад најкомплетнију историју књижевног руског језика.

„Велико је задовољство било слушати Виноградова”⁷⁹ како говори о законитости стварања књижевног језика, у Софији, на V међународном конгресу слависта 1963, или у Београду, када је на Симпозију посвећеном Вуку Караџићу, излагао о стварању књижевног језика код Срба. „Ми смо више пута имали задовољство да у нашој средини слушамо његова излагања. (...) (Виноградов је) свагда с очигледном радошћу, долазио у Београд, који је волео као да је у њему рођен био”,⁸⁰ закључује Стевановић.

⁷⁶ Виктор Владимировић Виноградов, *Гласник Српске академије наука и уметности*, XXIII/2, Београд, 1971, 133.

⁷⁷ Виктор Владимировић Виноградов..., 136.

⁷⁸ Виктор Владимировић Виноградов..., 134.

⁷⁹ Виктор Владимировић Виноградов..., 137.

⁸⁰ Виктор Владимировић Виноградов..., 137.

Стевановић је очито био врло реалан. Умио је изрећи и тешке ријечи, као нпр. кад Јована Хацића (Милоша Светића, који је од 1837, објавивши *Ситњнице језикословне*, полемисао с Вуком) квалификује као дилетанта.⁸¹

Александар Стојићевић, аутор је књиге *Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику*. Поводом њеног објављивања Стевановић се огласио приказом, оцијенио је корисном, „иако се (...) не може рећи да нас је она приближила коначноме решењу овога врло занимљивог и врло сложеног питања. И не само то већ би нас прихватање основних поставки А. Стојановића удаљило од могућности таквог решења”.⁸² У њој има тачних запажања, али и погрешних схватања, погрешних примјера и нетачних закључака. Стојановић је покушао да проблеме синтаксе глаголских времена, чак и оне који су јасно објашњени у науци, објашњава несинтаксичким елементима, што је по Стевановићевом схватању, немогуће.

Нарочито оштро пише о Љубомиру Петровићу, поводом књиге *Техника сџила*.⁸³ Тврди да се из Петровићевог излагања не може стећи тачан појам стила, он више излаже о нечем другом него о стилу, „писац довољно не разабера шта је то стил”.⁸⁴ Даље показује да Петровић није досљедан себи, оштро се супротставља најезди туђих ријечи, али се касније залаже за њихову слободну употребу. Петровић се љути на лингвисте, каже да не познају правог свог задатка, сасушују језик. Стевановић одговара даје то савршена неупућеност у питања у чија се расправљања упушта. Пошто проналази нешто чега нема, као кад говори о некаквом јачем односу узрока и посљедице код везника *јошџо* него код везника *јер*, затим тврди да је тај однос још јачи код везника *зџо шџо* и *сџога шџо*, и да је најслабији у *како*, Стевановић иронизира: „Заиста одвећ танано језичко осећање. Тешко да то осећања може имати и један други стилист и тешко да га може објаснити иједан лингвист наш”.⁸⁵

Петровића вријеђа рђаво језичко осјећање оних „који не чине разлику (Стевановић исправља, ваљда не осећају разлике) између трајних и тренутних глагола”. Стевановић наставља: „Тако исто вређа то што он баш на

⁸¹ М. Стевановић, А. Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик*, ЈФ, XVIII, 1–4, 1949/50, 309.

⁸² М. Стевановић, Александар Стојићевић: *Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti... ЈФ, XIX/1–4, 1951/52, 272.

⁸³ *Проучавање сџила*, Поводом књиге *Техника сџила* од др Љубомира Пејровића. Гласник Југословенског професорског друштва, Београд, 1938–1939.

⁸⁴ *Проучавање сџила*, Поводом књиге „Техника сџила” од др Љубомира Пејровића..., 27.

⁸⁵ *Проучавање сџила*, Поводом књиге „Техника сџила” од др Љубомира Пејровића..., 32.

овом месту каже да су прогонити и настојати (...) тренутни глаголи, као што му можемо рећи да давно и одавно нису синоними”.⁸⁶ Па иако се Петровић љути на граматичаре, колико има право види се из следећег Стевановићевог коментара: „Ја велим да је г. П. малко и намерно у сукобу с граматиком и њеним правилима. Чиме бисмо друго могли објаснити непрестано мешање: претци и остаци, од пада ка и претпоставка, приповетци и додаци, из којих се види да супротно данашњем правопису пише, ређе само кад се сети да га се не треба држати, иначе пише тим правописом. А ни код кога другог није могао научити: двају света, јединство у т и с к а”.⁸⁷ (2. пад. мн.)

Стевановић каже да Петровић тешко осјећа мјеру, реченице нормалне дужине држи за кратке. Чудом се чуди како Петровић може да тврди да уметнуте реченице сметају лакшем разумијевању, или зашто се ријечи не могу скраћивати. Показује како Петровић, и кад нешто уочи, као кад поједине одреднице нису на своме мјесту, не осјећа како ваља службу ријечи у реченици. Петровић је у својој књизи непотребно много говорио о интерпункцији, што му Стевановић замјера, јер ту није дао ништа ново, једино у томе што наводи погрешне примјере. Па када последије толико критике прочитате: „Ред је напоменути да је за употребу цртице и заграде дао изврсне примере”,⁸⁸ не знате да ли се то Стевановић руга (а биће да је тако), или стварно тако мисли.

Петровић је, вели Стевановић, лијепо схватио и нагласио значај акрибије у писању, али „чудо је само како одмах за овим може утврдити да је најбоље оно што човек на душак напише, без икаквог поправљања. Ово је најоучљивија противуречност ономе што он каже у поглављу о акрибији”.⁸⁹

И увијек тако, Петровићевим каменом о Петровићеву главу. Стевановић изнесе његову тврдњу, као добру, али, како је сам Петровић последије демантује, Стевановићу она буде полазиште за критику. „Петровић (је) сасвим оправдано истакао користи од читања. (...) Он тражи да се врло много чита па тек онда да се приступа писању. Нећемо оспорити да он сам није доста читао, али ваља имати на уму да није довољно само читати. Из области у којој се жели стварати многе ствари ваља и научити.”⁹⁰

⁸⁶ Проучавање *сѣила*, Поводом књиже „Техника *сѣила*” од др Љубомира Пећровића..., 31.

⁸⁷ Проучавање *сѣила*, Поводом књиже „Техника *сѣила*” од др Љубомира Пећровића..., 32.

⁸⁸ Проучавање *сѣила*, Поводом књиже „Техника *сѣила*” од др Љубомира Пећровића..., 36.

⁸⁹ Проучавање *сѣила*, Поводом књиже „Техника *сѣила*” од др Љубомира Пећровића..., 37.

⁹⁰ Проучавање *сѣила*, Поводом књиже „Техника *сѣила*” од др Љубомира Пећровића..., 38.

Писао је Стевановић још о многим другим лингвистима, али нама је, из познатих разлога, недостајала литература, до које се у Сарајеву још увијек тешко долази, па ћемо своје излагање овдје прекинути.

Михаило Стевановић, поборник јасности, љепоте и ефикасности језика, као што се могло видјети, говорио је о великом броју наших градитеља и проучавалаца језичке и правописне културе наших народа, како смо то некада лијепо говорили, али и о другим, страним лингвистима, и готово увијек истицао њихов огроман допринос, али и о малом броју, оних који, по његовом мишљењу, баш и нису имали дара да се баве сложеним проблемима језичким.

Prof. dr Hasnija MURATAGIĆ-TUNA

MIHAILO STEVANOVIĆ ABOUT OTHER LINGUISTS

Summary

Mihailo Stevanović wrote in many different occasions about work of numerous linguists, both domestic ones and foreigners. But he mostly wrote about his professor A. Belić. He spoke in a very affirmative way about all of them and always elicited their great contribution to the language science, and especially to its part dealing with the Serbo-Croatian language.